

Uchwała z dnia 6 września 1994 r.
II UZP 22/94

Przewodniczący SSN: Teresa Romer, Sędziowie SN: Stefania Szymańska (sprawozdawca), Teresa Flemming-Kulesza,

Sąd Najwyższy, przy udziale prokuratora Iwony Kaszczyszyn, w sprawie z wniosku Przedsiębiorstwa Handlowego "S" Spółka Akcyjna w B.B. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych Oddział w B.B.o zapłatę, po rozpoznaniu na posiedzeniu jawnym dnia 6 września 1994 r. zagadnienia prawnego przekazanego przez Sąd Apelacyjny w Katowicach postanowieniem z dnia 25 maja 1994 r. [...] do rozstrzygnięcia w trybie art. 391 k.p.c.

"1. czy spółka akcyjna, w której jednoosobowa spółka akcyjna Skarbu Państwa objęła akcje na okaziciela w wysokości przekraczającej 50% kapitału akcyjnego jest uspołecznionym zakładem pracy w rozumieniu § 19 ust. 1 pkt 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 6 czerwca 1983 r. w sprawie zasad obliczania zasiłków z ubezpieczenia społecznego oraz pokrywania wydatków na te zasiłki (Dz. U. Nr 33, poz. 157 ze zm.) ?

2. a w wypadku pozytywnej odpowiedzi na powyższe pytanie, czy takim zakładem uspołecznionym w rozumieniu § 19 ust. 1 pkt 1 cytowanego rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 6 czerwca 1983 r. jest również spółka akcyjna, w której jednoosobowa spółka akcyjna Skarbu Państwa posiada ponad 50% kapitału akcyjnego, a której akcje objęły ponadto podmioty zagraniczne na podstawie ustawy z dnia 14 czerwca 1991 r. o spółkach z udziałem zagranicznym (Dz. U. Nr 60, poz. 253) ?"

p o d j ą ł następującą uchwałę:

1. Spółka akcyjna, w której jednoosobowa spółka akcyjna Skarbu Państwa objęła akcje na okaziciela w wysokości przekraczającej 50% kapitału akcyjnego jest uspołecznionym zakładem pracy w rozumieniu § 19 ust. 1 pkt 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 6 czerwca 1983 r. w sprawie zasad obliczania zasiłków z ubezpieczenia społecznego oraz pokrywania wydatków na te zasiłki (Dz. U. Nr 33, poz. 157 ze zm.).

2. Spółka akcyjna, w której jednoosobowa spółka Skarbu Państwa posiada ponad 50% kapitału akcyjnego, a której akcje objęły także podmioty zagraniczne na podstawie ustawy z dnia 14 czerwca 1991 r. o spółkach z udziałem zagranicznym (Dz. U. Nr 60, poz. 252 ze zm.) nie jest uspołecznionym zakładem pracy w rozumieniu § 19 ust. 1 pkt 1 rozporządzenia wymienionego w pkt 1 uchwały.

U z a s a d n i e n i e

Przedsiębiorstwo Handlowe "S" Spółka Akcyjna w B.B. zwróciło się w dniu 14

kwietnia 1993 r. do Oddziału ZUS w B.B. o zakwalifikowanie go nadal jako nieuspołecznionego zakładu pracy - dla celów ubezpieczenia społecznego.

We wniosku podało, że jako spółka akcyjna powstało w drodze akcjonariatu pracowniczego w związku z likwidacją Wojewódzkiego Przedsiębiorstwa Handlu Wewnętrznego w B.B., przy czym kapitał akcyjny Spółki został pokryty wkładami pieniężnymi i objęty w 100% przez pracowników. Kapitał akcyjny wynosił 9.700.000.000 zł i Przedsiębiorstwo było traktowane jako nieuspołeczniony zakład pracy.

W dniu 14 marca 1992 r. na podstawie uchwały Zgromadzenia Akcjonariuszy podwyższono kapitał akcyjny o kwotę 46 mld. złotych poprzez emisję 92.000 akcji serii "D" na okaziciela, bez szczególnych uprawnień, w cenie po 500.000 zł. Akcje te zostały w pełnej wysokości objęte przez Bank Śląski S.A., będący jednoosobową Spółką Skarbu Państwa.

Decyzją z dnia 22 kwietnia 1993 r. Oddział ZUS w B.B. zaliczył Przedsiębiorstwo Handlowe "S" S.A. w zakresie składek na ubezpieczenie społeczne oraz finansowania świadczeń z ubezpieczenia społecznego do "sektora gospodarki uspołecznionej", a tym samym uznał to Przedsiębiorstwo za uspołeczniony zakład pracy w rozumieniu § 19 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 6 czerwca 1983 r. w sprawie zasad obliczania zasiłków z ubezpieczenia społecznego oraz pokrywania wydatków na te zasiłki (Dz. U. Nr 33, poz. 157 ze zm.). Stanowisko to Oddział ZUS uzasadnił tym, że w/w Przedsiębiorstwo reguluje zobowiązania podatkowe według ustawy z dnia 26 lutego 1982 r. o opodatkowaniu jednostek gospodarki uspołecznionej (jednolity tekst: Dz. U. z 1987 r., Nr 12, poz. 77 ze zm.).

W odwołaniu od tej decyzji Przedsiębiorstwo Handlowe "S" S.A. domagało się zmiany decyzji i zakwalifikowania go nadal jako nieuspołecznionego zakładu pracy. W odwołaniu podniesiono, że objęcie w pełnej wysokości akcji na okaziciela przez Bank Śląski S.A., będący jednoosobową spółką Skarbu Państwa, nie powinno mieć decydującego znaczenia przy kwalifikacji zakładu pracy (uspołeczniony, nieuspołeczniony), a to z uwagi na możliwość nieograniczonego obrotu akcjami na okaziciela, praktycznie bez żadnej kontroli ze strony władz spółki i zgody tych władz, co prowadzi do "niemożności uchwycenia tak płynnego bytu prawnego akcjonariusza".

Sąd Wojewódzki-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Bielsku Białej, wyrokiem z dnia 20 września 1993 r., oddalił odwołanie. Sąd zajął stanowisko, że Przedsiębiorstwo Handlowe "S" S.A., będące spółką prawa handlowego, której akcje znajdują się w posiadaniu Banku Śląskiego S.A., należy traktować jako uspołeczniony zakład pracy w rozumieniu § 19 w/w rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 6 czerwca 1983 r., ponieważ ok. 80% akcji znajduje się w posiadaniu Banku Śląskiego, który - jak dotychczas - jest jednoosobową spółką Skarbu Państwa. Zdaniem Sądu Wojewódzkiego to, że zdecydowana większość akcji wyemitowanych przez tę Spółkę stanowią akcje na okaziciela, z prawnego punktu widzenia nie ma znaczenia, skoro wszystkie te akcje objął Bank Śląski.

Wobec wniesienia przez Przedsiębiorstwo Handlowe "S" S.A. rewizji od tego wyroku, sprawę rozpoznawał Sąd Apelacyjny w Katowicach. Sąd ten uznał, iż w sprawie występuje poważne zagadnienie prawne, które wymaga rozstrzygnięcia przez Sąd Najwyższy. Treść tego zagadnienia została przytoczona w sentencji uchwały. Pytanie objęte pkt 2 jest spowodowane tym, iż Przedsiębiorstwo Handlowe "S" S.A. jest spółką z udziałem kapitału zagranicznego, ponieważ dwóch akcjonariuszy (poz. 407 i

935 listy akcjonariuszy) zamieszkuje stale w Czechach.

W uzasadnieniu zagadnienia prawnego Sąd Apelacyjny m.in. wywiódł, iż w/w rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 czerwca 1983 r. posługując się w § 19 pojęciem "uspołeczniony zakład pracy" nie precyzuje bliżej tego pojęcia. O kryterium "uspołecznienia" decydował zaś "na przestrzeni lat" głównie rodzaj (forma) własności mienia, jakim władały zakłady pracy, przy czym pojęcie "uspołeczniony zakład pracy" w prawie ubezpieczeń społecznych odpowiadało w zasadzie definicji jednostki gospodarki uspołecznionej. Wobec jednak nowelizacji kodeksu cywilnego, dokonanej z mocy ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 55, poz. 321), pojęcie "uspołeczniony zakład pracy" można odnieść wyłącznie do państwowych zakładów pracy. Przemawia za tym przepis art. 44¹ § 1 kodeksu cywilnego określający, że mienie państwowe przysługuje Skarbowi Państwa oraz państwowym osobom prawnym. Należy więc wyprowadzić z tego wniosek, że mienie inne niż państwowe, czyli prywatne, przysługuje "niepaństwowym" osobom prawnym i osobom fizycznym. Z tych powodów nie jest słuszne stanowisko organu rentowego, że po nowelizacji kodeksu cywilnego w 1990 r., kiedy wykreślone zostało z niego pojęcie j.g.u., dla celów ubezpieczeniowych należy posługiwać się przepisami podatkowymi, w których utrzymano podział gospodarki na uspołecznioną i nieuspołecznioną, gdyż przepisy prawa ubezpieczeń społecznych nie zawierały delegacji do stosowania przepisów podatkowych. Taką zaś praktykę stosował ZUS do dnia 4 lipca 1993 r., tj. do wejścia w życie ustawy z dnia 8 stycznia 1993 r. o podatku od towarów i usług, oraz o podatku akcyzowym (Dz. U. Nr 11, poz. 50), która to ustawa uchyliła ustawę z dnia 26 lutego 1982 r. o opodatkowaniu jednostek gospodarki uspołecznionej.

Zdaniem Sądu Apelacyjnego, przy kwalifikowaniu zakładów pracy na uspołecznione i nieuspołecznione, także w okresie od 1 października 1990 r., tj. od czasu wejścia w życie w/w ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny należy brać pod uwagę przepisy kodeksu cywilnego, a nie przepisy podatkowe. Dlatego dla oceny, czy Przedsiębiorstwo Handlowe "S" S.A. jest uspołecznionym zakładem pracy w rozumieniu § 19 w/w rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 6 czerwca 1983 r., nie ma znaczenia zakwalifikowanie go do dnia 5 lipca 1993 r. na podstawie art. 1 ust. 1 pkt 10 w/w ustawy o opodatkowaniu jednostek gospodarki uspołecznionej - jako takiej jednostki.

Natomiast - zdaniem Sądu Apelacyjnego - wątpliwość co do charakteru Przedsiębiorstwa Handlowego "S" S.A. (uspołeczniony, nieuspołeczniony zakład pracy) w rozumieniu § 19 w/w rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 6 czerwca 1983 r. powstaje w związku z tym, że osobę prawną (w niniejszej sprawie: spółkę akcyjną) tworzą: państwowa osoba prawna (spółka akcyjna Skarbu Państwa) i osoby fizyczne, a państwowy kapitał (Skarbu Państwa) przekracza 50%. Sąd Apelacyjny skłania się ku pogładowi, że przedsiębiorstwo to - jako spółka o mieszanym kapitale akcyjnym państwowo-prywatnym - powinno być uznane za zakład nieuspołeczniony, a to z uwagi na przepis art. 44¹ k.c.; w przeciwnym bowiem razie doszłoby do "upaństwowienia" mienia prywatnego w części dotyczącej niepaństwowych udziałów w spółkach.

Na koniec swoich wywodów Sąd Apelacyjny zaznacza, że rozstrzygnięcie zagadnienia w pkt 2 jest celowe tylko w sytuacji, gdyby Sąd Najwyższy uznał, iż spółka akcyjna, w której ponad 50% kapitału akcyjnego posiada spółka Skarbu Państwa, jest uspołecznionym zakładem pracy. Wprawdzie - jak podkreślił Sąd Apelacyjny - podmioty

zagraniczne wniosły do Przedsiębiorstwa Handlowego "S" S.A. kapitał o symbolicznej wartości (25 mln zł) w stosunku do całego kapitału akcyjnego, to jednak z mocy art. 1 ustawy z dnia 14 czerwca 1991 r. o spółkach z udziałem zagranicznym Przedsiębiorstwo to ma status przedsiębiorstwa z udziałem zagranicznym, a zatem z mocy art. 39 tej ustawy nie stosuje się do niego przepisów dotyczących jednostek gospodarki uspołecznionej.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

1. Ma rację Sąd Apelacyjny, że w/w rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 czerwca 1983 r., posługując się w § 19 pojęciem "nieuspołeczniony zakład pracy" nie określa bliżej tego pojęcia, co może powodować wątpliwości w praktyce.

Zagadnienie, jak należy rozumieć to określenie, było ostatnio rozważane przez Sąd Najwyższy - przy ocenie, czy spółdzielnie pracy w okresie od 1 października 1990 r. do 4 lipca 1993 r. należało traktować jako uspołecznione zakłady pracy w rozumieniu § 19 tego rozporządzenia.

W uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 30 czerwca r., II UZP 15/94, (OSNAPiUS 1994, nr 8 poz. 131)) Sąd Najwyższy stwierdził, że spółdzielnie pracy w w/w okresie należało traktować jako uspołecznione zakłady pracy w rozumieniu § 19 tego rozporządzenia. Wprawdzie uchwała ta dotyczyła spółdzielni pracy, jednakże argumenty zawarte w jej uzasadnieniu mają walor ogólny. Dlatego celowe jest ich skrótkowe przytoczenie, gdyż mają one znaczenie także przy rozważaniu przedstawionego zagadnienia, szczególnie z uwagi na treść jego uzasadnienia. Sąd Najwyższy wyjaśnił, że pojęcie "uspołeczniony zakład pracy" nadal obowiązuje w prawie ubezpieczeń społecznych, podobnie jak w prawie pracy, jakkolwiek nie zostało ono nigdy zdefiniowane. Przed nowelizacją kodeksu cywilnego w 1990 r., w literaturze przedmiotu przyjmowano, że o podziale zakładów na uspołecznione i nieuspołecznione stanowi charakter własności środków produkcji, na jakich oparta jest działalność zakładu pracy, charakter działalności, cel oraz podział pożytków, przy czym za uspołecznione zakłady pracy bezspornie przyjmowano zakłady, których środki produkcji stanowią własność społeczną, a więc własność państwową, spółdzielczą lub innych organizacji społecznych ludu pracującego (art. 126 k.c.). Nowelizując w 1990 r. kodeks cywilny ustawodawca uchylił przepisy będące recepcją dawnych konstytucyjnych uregulowań własności (art. 126-135). Funkcjonujący obecnie w dziedzinie własności (szeroko rozumianej) zespół norm trudno uznać za koherentny z tym, iż w okresie przejściowym należy liczyć się z występowaniem niezgodności między dawnym, a nowym prawem. Dlatego - najogólniej ujmując - wydaje się wątpliwe, aby typ własności środków produkcji mógł być jedynym kryterium odróżniającym uspołeczniony zakład pracy od nieuspołecznionego. Mimo nowelizacji w 1989 r. Konstytucji, a następnie (1990 r.) kodeksu cywilnego, w dalszym ciągu w przepisach kodeksu pracy (np. art. 119 § 2), a także w uregulowaniach finansowoprawnych występuje kategoria mienia społecznego i pojęcie normatywne jednostki gospodarki uspołecznionej. To ostatnie pojęcie występuje - m.in. w art. 1 nadal obowiązującej ustawy z dnia 19 grudnia 1980 r. o zobowiązaniach podatkowych (jednolity tekst: Dz.U. z 1993 r., Nr 108, poz. 486 ze zm.). Pojęcie j.g.u. występowało także w ustawie z dnia 26 lutego 1982 r. o opodatkowaniu jednostek gospodarki uspołecznionej, przy czym nie ma żadnych podstaw, by

przypisać to przeoczeniu ustawodawcy. Ustawa ta została bowiem uchylona dopiero ustawą z dnia 8 stycznia 1993 r. o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym (Dz. U. Nr 11, poz. 50 ze zm.). Jeżeli chodzi o związki prawa ubezpieczeń społecznych z prawem cywilnym, to ani przepisy o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników, ani inne szczegółowe unormowania w zakresie ubezpieczeń społecznych, nie odsyłają do stosowania przepisów kodeksu cywilnego. Jest to zatem odmienna sytuacja od tej, jaka występuje w zakresie stosunków unormowanych w kodeksie pracy (art. 300 k.p.). Dlatego zmiana kodeksu cywilnego polegająca na wyeliminowaniu pojęcia j.g.u., nie powinna wywierać bezpośredniego wpływu na przepisy prawa ubezpieczeniowego, zawierające pojęcie "uspołeczniony zakład pracy", tym bardziej, że to ostatnie pojęcie jest szersze od pojęcia j.g.u. W okresie od 1 października 1990 r. do 4 lipca 1993 r., na skutek zmiany kodeksu cywilnego, niewątpliwie wystąpiły trudności w kwalifikowaniu zakładów pracy na uspołecznione i nieuspołecznione. Między prawem cywilnym z jednej strony, a prawem ubezpieczeń społecznych i przepisami podatkowymi z drugiej strony, doszło bowiem do niespójności będącej konsekwencją uchylecia przepisów art. 126-135 k.c. określających formy (rodzaje) własności w dotychczasowym rozumieniu oraz wyeliminowaniu w prawie cywilnym pojęcia j.g.u. Mając jednak na uwadze, że przepisy prawa ubezpieczeń społecznych stanowią odrębną gałąź prawa w stosunku do prawa cywilnego, znaczenie zmian zaistniałych w prawie cywilnym i ich wpływ na prawo ubezpieczeń społecznych powinno być rozpatrywane w kontekście całokształtu przepisów ubezpieczeń społecznych, a także ich związku z przepisami finansowo-podatkowymi obowiązującymi w tym okresie. Te ostatnie przepisy bowiem były uregulowane także ustawą, a więc aktem prawnym równorzędnym z ustawą z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny, a ponadto miały one charakter przepisów szczególnych wcześniejszych; dlatego nie powinny być pomijane, gdyż normują materię bardzo zbliżoną. W okresie niespójności występującej między prawem cywilnym a prawem ubezpieczeń społecznych powinny one zatem stanowić wskazówkę interpretacyjną.

2. Przytoczone wyżej argumenty stanowią odpowiedź na wątpliwości Sądu Apelacyjnego co do braku podstawy do odnoszenia się do przepisów podatkowych przy kwalifikowaniu zakładów pracy na uspołecznione i nieuspołecznione po nowelizacji kodeksu cywilnego. W okresie obowiązywania ustawy z dnia 26 lutego 1982 r. o opodatkowaniu jednostek gospodarki uspołecznionej, tj. do 4 lipca 1993 r., spółki handlowe, w których Skarb Państwa lub jednostki gospodarki uspołecznionej posiadały udziały wynoszące ponad 50% kapitału zakładowego - zgodnie z art. 1 ust. 1 pkt 10 ustawy - podlegały tejże ustawie. Zakres podmiotowy tego przepisu obejmuje spółki handlowe, czyli - jak trafnie wywiódł Sąd Wojewódzki - zarówno spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, jak i spółki akcyjne, w których Skarb Państwa lub j.g.u. posiadają udziały przekraczające 50% kapitału zakładowego. Występujące w art. 1 ust. 1 pkt 10 w/w ustawy pojęcie "udział" nie może zatem być rozumiane tak jak w kodeksie handlowym, czyli stosowane wyłącznie do spółek z o.o. Dlatego, jakkolwiek w kodeksie handlowym, w odniesieniu do spółki akcyjnej stosuje się określenie "akcja", a nie "udział", to przy wykładni art. 1 ust. 1 pkt 10 w/w ustawy z dnia 26 lutego 1982 r. należy zastosować wykładnię celowościową, wykładnia gramatyczna bowiem nie jest wystarczająca. Gdyby ustawodawca miał na uwadze rozumienie pojęcia "udział" w znaczeniu występującym w kodeksie handlowym, to nie posłużyłby się w tym przepisie

ogólnym pojęciem "spółki handlowe", lecz zawęziłby je wyłącznie do spółek z o.o. Uzasadniony jest wniosek, że intencją ustawodawcy było objęcie w/w ustawą z dnia 26 lutego 1982 r. wszystkich spółek handlowych, w których finansowe zaangażowanie Skarbu Państwa lub j.g.u. przekracza 50%. Za takim rozumieniem przepisu art. 1 ust. 1 pkt 10 ustawy z dnia 26 lutego 1982 r. przemawia także - jak słusznie podkreślił Sąd Wojewódzki - nieprecyzyjna redakcja przepisów ustawy z dnia 22 grudnia 1990 r. o opodatkowaniu wzrostu wynagrodzeń (Dz. U. z 1991 r., Nr 1, poz. 1). W art. 1 ust. 2 pkt 9 tej ustawy, określającym jej zakres podmiotowy, ustawodawca użył ogólnego określenia "spółki", bez sprecyzowania o jakie spółki chodzi. Dopiero określenie, iż chodzi o spółki "w których 50% udziału lub akcji należy do Skarbu Państwa..." świadczy, że chodzi zarówno o spółki z o.o., jak i spółki akcyjne. Słusznie zaznaczył Sąd Wojewódzki, że wprawdzie w każdej z dwóch wyżej wymienionych ustaw zastosowano "nieco odmienną technikę legislacyjną", ale osiągnięto ten sam rezultat.

Mając powyższe na uwadze należy stwierdzić, że do dnia 4 lipca 1993 r. spółki akcyjne, w których ponad 50% akcji należało do Skarbu Państwa, objęte ustawą z dnia 26 lutego 1982 r. o opodatkowaniu jednostek gospodarki uspołecznionej, stanowiły takie jednostki w rozumieniu tej ustawy, co kwalifikowało je jako uspołecznione zakłady pracy dla celów z § 19 w/w rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 6 czerwca 1983 r. Posiadanie w spółce akcyjnej przez Skarb Państwa ponad 50% akcji stwarza sytuację, że własność państwowa występuje w przeważającej mierze. Wprawdzie - jak to zaznaczono wyżej - typ własności nie może być jedynym kryterium odróżniającym uspołeczniony zakład pracy od nieuspołecznionego - jednakże w takiej sytuacji państwo zajmuje w strukturze danej spółki, będącej osobą prawną, pozycję decydującą o jej działalności. Dlatego taka spółka jest uspołecznionym zakładem pracy także po dniu 4 lipca 1993 r. Po dacie tej bowiem nie zaszły żadne okoliczności, które miałyby wpływ na zmianę tej kwalifikacji. W związku z tym na pierwszą część przedstawionego zagadnienia należało odpowiedzieć, iż spółka akcyjna, w której jednoosobowa spółka akcyjna Skarbu Państwa objęła akcje na okaziciela w wysokości przekraczającej 50% kapitału akcyjnego jest uspołecznionym zakładem pracy w rozumieniu § 19 ust. 1 pkt 1 w/w rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 6 czerwca 1983 r. Natomiast takim zakładem nie jest spółka akcyjna, w której jednoosobowa spółka akcyjna Skarbu Państwa wprawdzie posiada ponad 50% kapitału akcyjnego, ale której akcje objęły także podmioty zagraniczne na podstawie ustawy z dnia 14 czerwca 1991 r. o spółkach z udziałem zagranicznym, przy czym dla zakwalifikowania spółki jako spółki z udziałem zagranicznym nie ma znaczenia wielkość posiadanego udziału. Jak wynika bowiem z art. 39 tej ustawy, do spółek z udziałem zagranicznym nie stosuje się przepisów dotyczących jednostek gospodarki uspołecznionej, przez które to pojęcie należy - w zakresie tu omawianym - rozumieć uspołecznione zakłady pracy. Te przesłanki zadecydowały o treści uchwały w pkt 2.

=====